

MUINSUSKAITSEAMET

Muinsuskaitse eritingimused nr 438

EELNÕU

Muinsuskaitse eritingimuste andja:

Asutus: Muinsuskaitseamet

Ametniku nimi: Raili Uustalu

Väljastamise kuupäev: pp.kk.2023

Muinsuskaitse eritingimuste taotluse ja hõlmatava mälestise andmed:

Taotluse number: 1436

Taotluse esitamise kuupäev: 25.10.2023

Taotleja: Riigimetsa Majandamise Keskus

Mälestise reg-nr: 23242

Mälestise nimi: Sangaste mõisa park

Muinsuskaitse eritingimuste

taotlemise eesmärk: Pargi külastuskorraldusliku taristu rekonstrueerimisprojekt

Muinsuskaitse eritingimuste andmise alus ja lähtedokumendid:

- Muinsuskaitse seadus (edaspidi: MuKS) § 50 lg 1–4;
- „Kultuurimälestiseks tunnistamine“ kultuuriministri 12.08.1999 määrus nr 16, (RTL 1999, 122, 1665);
- „Kultuurimälestistele kaitsevööndite määramine“ Kultuuriministri 19.12.2006 käskkiri nr 388.

Muinsuskaitse eritingimuste sisu ja põhjendused:

Sangaste mõisa ja pargi lühike ajalooline ülevaade¹

Keskajal asus Sangastes Tartu piiskopi mõis, mis algsest asukohast Keeni linnamäelt (esmamainitud 1287) toodi järgnevatel sajanditel praegusse kohta. Poola ajal oli mõis riigi (kuninga) omanduses, Rootsi võimu alla minemise järgselt kingiti see aga kuningas Gustav II Adolfi poolt 1626. aastal Christoph Rasky'le. 1723. aastal kinkis vene keiser Peeter I mõisa kindral Golovinile ning 18. sajandil vahetas mõis mitmeid omanikke. 1808. aastal läks Sangaste mõis (saksa k *Schloß Sagnitz*) von Bergidele, kelle omandusse jäi mõisasüda kuni 1939. aasta ümberasumiseni. Nõukogude ajal oli mõisas nii puhkekodu kui ka pioneerilaager.

1870–1880. aastatel Friedrich von Bergi poolt esinduslikult välja ehitatud mõis on Eesti üks kaunimaid ja omanäolisemaid. Peamiselt kahekorruselise sopilise peahoone projekteeris arhitekt Otto Pius Hippus. 1883. aastal valminud historitsistlik hoone on väga liigendatud ning suurte neogootika mõjudega. Ka kõrvalhoonetest on paljud kujundatud peahoonega ühtses stiilis, esinduslikumad neist tallikompleks ning väike veetorn.

Mõisa viimane omanik Friedrich von Berg (1845–1938) oli tuntud sordiaretaja, kes mh aretas kohalikele oludele väga sobiva rukkisordi Sangaste. Lossi taga üle tiikide kõrgemal alal asuv mõisapark sai alguse krahv Bergi huvist leida kodumaiste puuliikide kõrvale võõramaiseid, mis kasvaksid kiiremini ja oleksid tootlikumad kui kuusk, kask ja mänd. Nii rajati 56 hektari suurusesse võimsasse männikusse liigirikas metsapark, kus tänapäeval on 498 liigist alles jäänud 183.

Park arendati liigirikkaks vabakujunduslikuks metsapargiks 19. sajandi lõpul. Sangaste park on Eesti üks suurimaid, 77,8 hektari suurune, metsailmeline park. Põhiilme annab reljeefi vaheldusrikas paiknevus ja tiigid. Parki toovad eri suundadest kilomeetrite pikkused lehtpuualleed, mis on olulised maastikumärgid mõisasüdamikust. Korrapärane ringtee, mille keskel suur muruväljak, pärineb juba 19. sajandi alguse regulaarkujundus perioodist. Tänapäevani säilinud vabakujundusliku metsapargi rajamisel istutas krahv Berg 170 liiki puid. 20. sajandi alguse fotodelt on näha, et peahoone taga olid korrapärased liivatatud teed ja

¹ Lühülevaates kasutatud:

<https://www.mois.ee/tartu/sangaste.shtml>, vaadatud 26.10.2023

<https://register.muinas.ee/admin.php?menuID=monument&action=view&id=23242>, vaadatud 26.10.2023

<https://sangastemois.ee/info/moisapark/>, vaadatud 27.10.2023

rikkalikud lilleklumbid, roositerrass ja kasvuhoone. Metsapark, kujutab endast avarat looduslikku ilupuistut, mille kujundamine on kestnud alates 1880. aastaist. Pargis on nahkhiirte elupaigad.

Kavandatavad tegevused ja muinsuskaitseasjaolud

Mälestise tunnuseks on arhitektuuriajalooliselt tähelepanuväärivasse mõisaansamblisse kuuluv üks suurimaid vabakujunduslikke liigirikkamaid parke². Seetõttu on vaja ajaloolises pargis arvestada käesoleva ajani säilinud pargi ajaloolist planeeringut, ruumistruktuuri (avatud, poolavatud ja suletud alad), teljelisust³, kasutusviisi ning säilivust. Sangaste mõisapargi metsapargi osas tegevusi kavandades ning töid tehes on vaja eelkõige lähtuda terviklikkuse säilitamise põhimõttest, pidades oluliseks eri ajastute väärtuslike kihistusi ja lisaks võtta arvesse uute rajatiste planeerimisel üldist pargi kompositsiooni (teedevõrgu, alade, kergehitiste, väikevormide jms kooskõlalist planeeringut). Riigimetsa Majandamise Keskusel on kavas rekonstrueerida metsapargi osas külastuskorralduslik taristu.

Metsapargi⁴ väärtused ja säilinud kujundusvõtted ja -elemendid:

1. Eesti üks tuntuimad metsapark, mis tänini säilinud kujul kujundati 19. sajandil mõisapargi juurde sellega piirnenud looduslikust metsast.
2. Kõrge dendroloogilise väärtusega liigirikkamaid Sangaste metsapark (Jänesepark) on paljude haruldaste puu- ja põõsaliikidega, silmapaistvate puude gruppidega, üle 300-aastaste mändidega.
3. Liigendatud reljeef ja maastikupildi ilmestaja – Juudaorg.
4. Teedevõrk, mis eksponeerib reljeefi ja puistu liigilist koosseisu, sh haruldasi võõrsilt sissetoodud puuliike. Teel liikudes on reljeefi vaheldumine tõusude-langustena tunda ja võimaldab liikumist valgusest varju poole ja vastupidi.

² <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=23242>, vaadatud 27.10.2023

³ Pargi tähtsaimade vaatepunktide, vaadete ja nendega seotud muude pargi struktuurielementide omavaheline seotus. Pargi telgedeks nimetatakse pargi kompositsiooni tähtsamaid vaatesuundi. Eristatakse pea- ja kõrvaltelgi. Pargi peatelg seob ansambli peahoone ja pargis asuvaid tähtsamaid objekte. Kõrvalteljed kujundavad samamoodi ruumilisi seoseid pargiosades (S. Nurme, N. Nutt. Pargiterminite seletussõnaraamat, 2012)

⁴ Metsailmeline park või pargiosa (ing k *wild garden*), mille hooldamiseks kasutatakse metsanduslikke võtteid. Mõiste tekkis 19. sajandil ja sellega tähistati romantilist, looduslähedat ja metsikut parki või pargiosa, mis sai vastukaaluks pidevat hooldust nõudvale pargile. Metsapargid kujundati looduslikust metsast või loodi olemasolevatest pargiosadest, istutades sinna looduslikke jm hästi kohanevaid taimi, mis saavad hakkama ilma spetsiaalse hoolduseta. Nüüdisajal nimetatakse metsapargiks ka metsa, mis on kujundatud metsanduslikke võtteid kasutades pargilaadseks haljasalaks (S. Nurme, N. Nutt. Pargiterminite seletussõnaraamat, 2012).

5. Vaatesihid ning nende seotus teiste mõisapargi osadega. Olulised vaatekohad teedel.
6. Metsailmelise pargi pargisisene veekogu Luisa järv.

Muinsuskaitse eritingimused:

1. Lahendada külastuskorralduslik taristu terviklikult vastavalt metsapargi eripärale ja kontseptsioonile;
2. Lisatavad kerged (pargi)rajatised ja väikevormid kavandada lihtsa disainiga ning puuderohke (pargi)maastikuga sobivalt. ;
3. Lisada projekti eraldi peatükina soovitusel puude ehitusaegseks kaitseks ja nõuded tegevustele puude juurestike kaitsealal⁵;
4. Arvestada pinnas- ja kruusateede katendikonstruktsioonide projekteerimisel varasema projekti⁶ lahenduse ja joonisega nr 4. Võimalusel kasutada pargisisestel teedel ja sõiduautode parkimiselal kaevevabalt rajatavat katendit, et vältida puujuurte kahjustamist.
5. Lisada projekti rajatiste (teed, purded, trepid, sillad, teabetahvlid, infoalused) hooldusjuhend vähemalt kümne (10) aasta hoolduseks. Näha ette regulaarne teeäärsete alade hooldus võsalõikuriga 1,5 meetri laiuselt mugavamaks liikumiseks.
6. Lubatud on paigaldada suuri teabetahvleid (min A0) metallist jalgadel (asendiplaanil nr 7) nii, et need ei jää ette olulistes vaadetes tiikide veepinnale ja peahoonele. Soovi korral võib teabetahvli parkimiselal valgustada (koht)valgustusega.
7. Lubatud on paigaldada huvipunktide infoalused (min A3), liigitahvlid ja suunaviidad metallist jalgadel. Metsapargis on plastiku kasutamine keelatud.
8. Lubatud on olemasolevas lõkkekohas paigaldada kaetud lõkkealus (RMK tüüpnäidis) ühtses stiilis puidust pinkidega, varjualune laua ja puidust pinkidega (selja- ja käetoeta) koos puude ladustamise kohaga (asendiplaanil nr 4). Soovitav on teha välisviimistlus kas mustjas või pruunides toonides.
9. Lahendada varjualuse katus looduslikku keskkonda sobiva materjaliga (sindel, laud vms).

⁵ juurestiku kaitseala puud ümbritsev ala, kus paikneb puu elutegevuse tagamiseks vajalik vähim juurekava, mida ei tohi kahjustada (EVS 939-3:2020)

⁶ Artes Terrae OÜ. Sangaste metsapargi rekonstrueerimisprojekt (töö nr 25KP11). Tartu 2011

10. Lubatud on statsionaarsed selja- ja käetoega istepingid metallist jalgadega. Istepingid paigutada ainult olulistesse vaatekohtadesse kruusakattega niššidesse. Lisada projekti olulistest vaatekohtadest analüüsiskeem vaatesuundadega.
11. Lubatud on projekteerida maksimaalselt 10 parkimiskohta sõiduautole metsapargi äärealale (asendiplaanil nr 5). Kattena võib kasutada kas freesasfalti või purustatud kruusa (kivimaterjali segu nr 5).
12. Soovitav on parkimisala kavandada olemasolevat reljeefi arvestavalt, reljeefi madalamale alale, nt uuest sissepääsust pargi servaalal langusega põhja suunas.
13. Lubatud on parkimisala eraldada kombineeritud materjalist piirdega: metallpostid – puitpiire. Madal horisontaalne piire, mis on sobilik nii inimestele toetamiseks kui ka jalgrataste kinnitamiseks.
14. Lubatud on projekteerida (maastiku)treppe (asendiplaanil nr 8 ja nr 9), purdeid/sildu (asendiplaanil nr 2 ja nr 1) kruvivaiadele, astmed hammastatud pealispinnaga kuumtsingitud restist, kandekonstruktsioonid metallist. Lubatud on kasutada pruunis toonis sügavimmutatud puitmaterjali.
15. Lubatud on projekteerida käimlaid (asendiplaanil nr 6 ja nr 3). Soovitav on käimlate välisviimislus mustjas toonis.
16. Lubatud on paigaldada puidust turvapiirdeid tõusude-langudega ohtlikes lõikudes.

1. Üldised tingimused

- 1.1. Ehitusprojekt tuleb esitada Muinsuskaitseametile kooskõlastamiseks põhiprojekti staadiumis (MuKS § 50 lg 4).
- 1.2. Ehitustööde ajaks on kohustuslik tagada muinsuskaitsealine järelevalve. Muinsuskaitsealist järelevalvet võib teostada pädev isik, kes esitab kuue kuu jooksul pärast tööde lõppu muinsuskaitsealise järelevalve aruande (MuKS § 55, § 56 lg 1–2).
- 1.3. Enne tööde algust tuleb taotleda Muinsuskaitseametilt tööde tegemise luba (MuKS § 52 lg 1). Vorm: <https://www.muinsuskaitseamet.ee/et/load>
- 1.4. Kaevetöödel tuleb arvestada arheoloogiliste leidude ja arheoloogilise kultuurikihi ilmsikstuleku võimalusega nii mälestisel, selle kaitsevööndis kui ka väljaspool mälestise ja selle kaitsevööndi ala. Muinsuskaitseadusest tulenevalt (§ 31 lg 1, § 60) on leidja sellisel juhul kohustatud tööd katkestama, jätma leiu leiukohta ning teatama sellest Muinsuskaitseametile.

Muinsuskaitse eritingimuste kehtivus ja vaidlustamine

Muinsuskaitse eritingimusi on võimalik vaidlustada 30 päeva jooksul teatavakstegemisest, esitades vaide Muinsuskaitseametile haldusmenetluse seaduses sätestatud korras või kaebuse halduskohtule halduskohtumenetluse seadustikus sätestatud korras.

Muinsuskaitse eritingimused on ehitusprojekti lähtedokument (MuKS § 50 lg 1).

Muinsuskaitse eritingimused kehtivad viis aastat alates nende andmisest. Muinsuskaitseamet võib põhjendatud juhul pikendada eritingimuste kehtivust ühe korra, viie aasta võrra (MuKS § 51 lg 5).

Lisa 1 – Fotod hetkeolukorrast metsapargi osas

Lisa 2 – Asendiplaan